

Az angol nyelv hatása a magyar nyelvre, szaknyelvekre

A f. évi június 8-án kelt, Önökhöz írt levelemben foglaltakhoz képest annyi történt „köztem és a Magyar Orvosi Nyelv között”, hogy – baráti szívesség alapján – sikerült belelapoznom az I. évf. 1. és a II. évf. 1. számba is. (Innen kiderült, hogy I/2. füzet nem is volt, tehát érdemben csak kettőt veszítettem.) Ezekből értesülhettem arról, hogy az előző írásomban foglaltakkal, miszerint:

„Legyen szabad hangot adni azon véleményemnek, hogy két magyar orvosi nyelv van (kellene, hogy legyen): (i) amit a kollégák egymás közötti kommunikációjukban használnak (ide értve mindenek előtt az oktatást, valamint a hazai szakfolyóiratokban való közlést, a honi kongresszusi előadásokat, intézményi referátumokat stb., ahol még nem vette át teljesen az uralmat az angol), és (ii) amit a betegekkel (laikusokkal) való érintkezésben alkalmaznak. Ezt a kettőt én szeretném különválasztva látni, s az említett ultrakonzervatív beállítottságomat az elsőre korlátozni. Minél inkább elmosódik a határ a kettő között, s minél jobban behatol az utóbbi az első területére, annál nagyobb a veszélye a fogalmak pontatlanná válásának, ami a természettudományokban általában rendkívül veszélyes, de az orvoslásban már életveszélyessé válhat.”

Tulajdonképpen nyitott kapukat döngtettem, mások is, alkalmasint sokan ugyanígy gondolják. Talán úgy pontosíthatnék, hogy legyen **magyar orvosi szaknyelv**, meg **magyar orvosi köznyelv**, mindegyik a maga helyén és szerepében – ha ez nem lenne túlságosan leegyszerűsítő.

Itt és most azonban másról kívánok szólni. Úgyszintén nem előzmények nélkül, és – vélem – igen sok kollégával azonos hullámhosszon. A magyar orvosi nyelvet (legyen szó a fenti megkülönböztetés szerinti bármelyikről is) két komoly veszély fenyegeti, amelyek közös alapja az angoltól való fordítás, vagy ha jobban tetszik, az a tétel, miszerint „a tudomány nyelve az angol”¹.

¹ Ezt hangsúlyozottan így megállapítva valamikor az 1960-as évek vége táján olvastam, és nem is akárhól. Akkoriban már rangos folyóirat volt a Humangenetik/Human Genetics/Genetique Humaine német kiadású szaklap, ami – amint az idézett címből kiténik – három nyelven publikált humán-genetikai cikkeket. Az egyik számban egy A/5 formátumú sárga cédulát találtam, amelyben – az Olvasó megszólítása után – az idézett mondattal kezdődő szöveg állt, közölve az érdekeltekkel, hogy a jövőben a folyóirat kizárólag angolul jelenik meg és kizárólag angol nyelven beküldött kéziratokat fogad el. Mindez egy német kiadású szaklapban! (Ennél már csak az lehetett volna több, sőt kifejezetten meglepő, ha egy francia közlönyben olvastam volna ugyanezt... – avagy esetleg egy oroszban.)

Közismert, a legtöbb új felfedezés – igen sajnálatosan! – nem magyar kutatóktól származik. Ám ami mégis, akkor és csakis akkor nyer nemzetközi elismerést, ha angolul publikált folyóiratban tették közzé². Az ezekből származó új fogalmak néha kifejezetten jól simulnak bele a magyarba: kompatibilis a hangrendjük, jól toldalékolhatók stb. (Ki emlékszik ma már arra, hogy a mi lézer szavunk eredete – a LASER betűszó – tulajdonképpen a Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation megnevezésből származik. Ez a kissé komplikált tünő kifejezés talán a jól hangzó és könnyen kiejthető akronim képzése érdekében születhetett olyannak, amilyenek ma ismerjük.) Ámde nem mindennel vagyunk így!

A modern orvostudomány egyik hódító ága a molekuláris medicina, amely – értelemszerűen – a molekuláris biológia szókincsét emeli be az orvosi szaknyelvbe. Ennek a technikai arzenáljában szerepel – sok egyéb eljárás mellett – a sejtek széttörése, felold(ód)ása, fizikai vagy kémiai úton való feltárása, azaz *lysis*. Ez utóbbi magyarul bizony leginkább lízis lesz, s nem feltétlenül sejtfeltárási. Ám ez még hagyján. De ha azt olvasom, hogy a sejteket lizálják, akkor bizony már felborzolódik a szőr a hátamon. Spongyát rá. A géntechnológiában különböző eredetű DNS-darabokat (*fragmentumok*nak hívják őket...) szoktak egyesíteni, amit aztán rekombináns DNS-nek neveznek. A kovalens kötéseket az eljárásban a DNS-ligáz alakítja ki. Jó, erre nem akarunk új szóalkotással megfelelő magyar nevet kitalálni. De az, hogy az eljárást (folyamatot, a kémiai kötés létrehozását az adott helyen stb.) a „ligálás, ligáltuk” főnévi vagy igei megjelöléssel illetik, mondjuk az összekötés helyett, az már rémálom³. A sor hosszasán folytatható (lenne). A lényeg viszont az, amit úgyszintén sokan felvetettek már, hogy az orvosi nyelv magyartásában mindenképpen törekedni kell a megegyezésre a társzaktmák képviselőivel is. Ez mindenekelőtt és -felett vonatkozik a *molekuláris* genetika, sejtbiológia, kórtan stb. területére, azaz arra, ahol a kutatás és az ismeretek szinte felfoghatatlanul gyors fejlődése, előrehaladása naponta szolgál új fogalmakkal. Nem

² Tovább megyek: itthon is csak akkor. Magyar folyóiratnak ugyanis nincs impakt faktora (IF), ami nélkül pedig nem kutató a kutató.

³ Kámaszútra rajongók figyelem: nem lingálás, ligálás! Amúgy pedig végül is egy jó latin eredetű szóról van szó, amely így vagy továbbképzett formáiban sokszorosan ismert a magyar orvoslásban és orvostudományban is. A gyakorlatban meg talán inkább kötést tesznek fel valakire, mintsem ligatúrát (de egyes esetekben meg bizony azt).

helyezkedhetünk arra a kényelmes álláspontra, hogy majd ha mindez már szépen leülepedett, akkor fogjunk hozzá – úgy 10-20 év múlva – a magyartáshoz. Vagy, ami még kényelmesebb: hagyjuk meg az egészet az unokáinknak. Ha ezt meg tesszük, már nem biztos, hogy egyáltalán lesz még, aki akkor majd megteheti, meg tudja tenni, mert még tud magyarul. Ám ha mégis, vajon kinek, kiknek fogja majd átnyújtani, akik meg is értik a magyar szöveget?⁴

Hallatnia kellene a hangját az orvosi nyelv helyes magyarságában érdekelteknek, az azért szót emelőknek, tevékenyen közreműködőknek a fordítások kritikai értékelésében is. Itt és most nem kifejezetten a szakkönyvekről szólok (bár azokról is), mert ezek kisebbségben vannak. A fogalmak szabatos, egyértelmű és közmegegyezés alapjául szolgáló magyar megjelölése mindannyiunk érdeke, a laikus nagyközönségé is. Böngészgettem annak idején egy németből fordított, nem orvosi, hanem biológiai tárgykörű, lexikonszerű, talán leginkább a szakirányú felvételi vizsgára való felkészülést segítő könyvet. Nem igazán tudtam eligazítani magamat abban a kérdésben, hogy a fordító vajon *(i)* németül vagy *(ii)* magyarul nem tudott, ill. *(iii)* a biológiához nem értett. A végső következtetésem az volt, hogy mindhárom felvetés igaz lehet.

Belelapoztam valamikor egy krimibe. (Sajnos sem a szerző neve, sem a könyv címe nem ugrik be, de valóban csak beleolvasásról volt szó, leginkább talán éppen azért, mert az itt idézett hely nem hozta meg kifejezetten a kedvemet a műhöz.) Belép a főhős egy orvosi rendelő várószobájába, ahol már ül két kaukázusi. Mit jelent ez a mai magyar olvasónak? Minden bizonnyal, hogy két csecsen várakozik ott (a közelmúlt eseményei alapján én más értelmezést elképzelni sem igen tudok). És mit írt a szerző? Két fehér emberről szólt, azaz két nem színes bőrről. Nem

ez a példa a legjobb a magyar orvosi nyelv kapcsán, más hirtelem – hasonló hitelességgel – nem jut az eszembe, de pont a krimik (a legolvasottabb műfaj, valamint a legnézettebb is a televízióban) mindig operálnak valamiféle (igazságügyi) orvosi szak kifejezéssel, szakkifejezésekkel. Ezek félreértelmezése, félrefordítása része a bennünket egyre jobban nyomorító szellemi környezetszennyezésnek.

Vannak – igen öröndetesen nem is olyan kis számban – a nagyközönségnek szánt ismeretterjesztő, tudományt népszerűsítő munkák (meg TV-programok is, hogy ne csak a Gutenberg-galaxist említsem), amelyek magyar szövege bizony gyakran kifejezetten szembe megy azzal a szellemiséggel, amelynek képviselője a Magyar Orvosi Nyelv vállalkozik. Gondolok itt e pillanatban pl. Matt Ridley: *Génjeink*, vagy Aubrey Milunsky: *Sorsdöntő génjeink* c. munkájára. Örültem, és átnézésük után is örülök, hogy ezek a könyvek magyarul is hozzáférhetőkké váltak. Nyilván nem hoztak semmiféle extraprofitot sem a kiadóknak, sem a fordítóknak, tehát külön méltánylandó a küldetés, amelyet felvállaltak. Kérdem azonban: nem lehetett volna nyelvileg, pontosabban magyar orvosi nyelvileg átnézeti a fordítás kéziratát, mind az egyik, mind a másik esetben? Tudom, igazságtalannak tűnik, hogy pont e két kötetet pécézem ki, de hát ezek voltak olvasmányaim az utóbbi hónapokban, s bosszantottak fel itt-ott a magyar nyelv szépségei iránt bizony kevésbé elkötelezett mivoltukkal. Sem időm, sem helyem a konkrétumokban elmélyülni, de jó szívvel ajánlom mindkét könyvet olyanoknak is, akik nem laikus szemmel olvasnák, hanem már régebben tanultak genetikát, ugyanakkor pedig a köz javára szívesen megfogalmaznák azokat a korrekciós javaslataikat, leginkább a Magyar Orvosi Nyelv hasábjain, amelyeket majd további hasonló munkák fordítói tarthatnának szem előtt a jövőben.

⁴ Szomorú szívű emlékeztető. Van nekünk már ún. nyelvtörvényünk. Kodifikálásának hatására mennyivel csökkent kis hazánkban a „shop”-ok száma, és mennyivel növekedett a „bolt”-oké, „üzlet”-eké, „kereskedés”-eké?

**BESZÉLGETÉS SZAKNYELVEKRŐL.
FÁBIÁN PÁL PROFESSZOR ÚR NYILATKOZOTT
A RÁDIÓBAN**

Elhangzott a Magyar Rádió „Édes Anyanyelvünk” c. műsorában.

Kövesdy Zsuzsa (szerkesztő-műsorvezető): Nemrégiben egy fontos tudományos konferencián vett részt, Professor Úr, ami azért különleges esemény, mert nem nyelvészek kezdeményezésére jött létre.

Fabián Pál: A nyelvművelést a köztudat általában az irodalmi nyelvhez és a köznyelvhez köti. Így tanulják a gyerekek az iskolában, túlnyomórészt irodalmi példák alapján, holott a nyelvművelésnek az igazi területe, ahol a nagy csaták zajlanak, az a szaknyelv. Én rendhagyó nyelvész vagyok, tudniillik én a szaknyelvek gondozását tartom a nyelvművelés legfőbb feladatának. A szépirok ugyanis a nyelvművelők nélkül is tudnak tájékozódni: Kosztolányi Dezsőnek vagy Illyés Gyulának nincs szüksége nyelvművelői szabálymagyarázatokra. Ellenben itt élnek és dolgoznak köztünk tudományos szakíróink, – mégpedig jelentős számban –, akik a nyelvhasználati szabályokat legfeljebb középiskolás fokon sajátították el valamikor, és ez bizony kevés. Úgyhogy a nagy feladat voltaképpen a szakmákban vár a nyelvművelésre. Szerencsére ezt nem csak én és nyelvész kollégáim látjuk így, hanem a szakmák művelői is. A Magyar Tudományos Akadémiának tizenegy osztálya közül csak egynek, a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának feladata a magyar nyelv általános művelése, a többinek mindnek megvan a maga sajátos tudományterülete, az ebből következő gondokkal-bajokkal együtt. Például az orvosok számára örök probléma volt és marad, hogy latin vagy magyar szakszavakat használjanak-e. Nyilvánvaló, hogy a beteg ágyánál latin szavakat fognak használni, hogy a be-

teg ne értse; egymás közt viszont már magyarul is beszélhetnek. Persze csak addig, ameddig a takaró ér – vagyis ha van magyar szó. Ha nincs, marad a latin vagy újabban az angol.

A szaktudományokban időről időre lelkes mozgalmak indulnak magyar nyelvezetük kialakítására. Sajnos, ezek többnyire nem állandó jellegű törekvések; inkább csak olyankor figyelhetők meg, amikor egy vagy több tudományágban nagy változás megy végbe. Ez arra készíteti-kényszeríti a tudósokat, hogy többet foglalkozzanak szakmai nyelvükkel, mint korábban tették; különben nem tudják kifejezni magukat, nem tudják felfedezéseiket sem leírni, sem továbbadni. Ilyenkor kemény küzdelem alakul ki az anyanyelvi tudományos nyelv és az úgynevezett nemzetközi – vagyis most az angol – tudományos nyelv között. Az angol nem kis előnyt élvez. A magyar szaknyelvművelő társaságok napjainkban azért alakulnak, hogy anyanyelvünk és az angol között az esélyegyenlőséget megteremtsek. Ez a célja a Magyar Szakírók Szövetségének is, amely első kongresszusát 2003. április 5-én tartotta az Akadémia székházában.

Kövesdy Zsuzsa: Köszönöm a szíves tájékoztatást.

VIZI E. SZILVESZTER BRÜSSZELI SZÉKFOGLALÓJA

Nagy sikerű székfoglaló előadást tartott Vizi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke Brüsszelben 2003. október 25-én, miután a Belga Királyi Orvosakadémia tiszteleti tagjává választotta a nemzetközi elismertségű magyar kutatót. Vizi E. Szilvesztert az agyi neuronok nem szinaptikus kölcsönhatásainak területén kifejtett évtizedes, új felfedezéseket hozó kutatásaiért részesítette megkülönböztetett figyelemben a világhírű szervezet.

Felhívás!

**A Magyar Orvosi Nyelv című folyóiratot
minden érdeklődő számára térítésmentesen megküldjük.
Jelentkezés a szerkesztőségénél.**